

Osmanlı Dokumalarında Süs ve İhtişam

Aydın UĞURLU
Doç.

Mimar Sinan Üni.Güzel Sanatlar Fak.İSTANBUL

Osmanlı devletinde sarayda kullanılan dokuma ve giysilere çeşitli el sanatı teknikleriyle süslemeler uygulanmış, bu giysilerin dokusal yüzeylerini olağanüstü görkemli kılacak biçimde değerli taşlar, altın ve gümüş sırmalar kullanılmıştır.

Osmanlı hanedanının geleneksel özelliği gösterişli ve değerli giysiler kullanarak yabancı konukları ve halkı hayran bırakmak olmuştur, saray çevresinde de bu bunların yapımı için pek çok sanatçı ve esnaf oluşmuştur.

ORNAMENTS AND MAGNIFICENCE IN OTTOMAN FABRICS

Woven fabrics and clothings which were used in the Ottoman Palace, were ornamented with several handcraft techniques. In this surface ornamentation, precious stones, gold and silver threads were used to produce elegant and magnificent dresses.

By wearing attractive and valuable clothings to make foreign guests and people envious was a traditional characteristic of the Ottoman Dynasty. This also caused the establishment of several craftsmanship around the palace.

Osmanlı Devletinin kuruluşu ile imparatorluk durumuna gelmesi sürecinde toplumda farklı sosyal ve kültürel alışkanlıkla izlenir. Kuruluşta tipik Step Kültürünün, Göçebe özelliğini taşıyan Osmanlılar, Anadolu'da Bizans'ın yerleşik kültür yaşantısına yakınlaşmışlardı. Öyle ki zamanla Osmanlılar kendileri gibi yerleşik düzene geçmeyen ve geleneksel yaşantılarını, Anadolu, Suriye ve Trakya'da devam ettiren Yörük ve Türkmen aşiretlerini aşağılamış ya da göçebelikten zorla vazgeçirmişlerdi.

Yöneticilerin, kuruluştaki basit, yalın ve işlevsel yaklaşımları imparatorluk ve duraklama dönemlerinde süs, gösteriş ve tantana ağırlıklı düşünce ve davranışlara dönüştü.

Orta Çağda göçebe ve yerleşik toplumlarda yönetilen ve yöneten kesimlerin kullandıkları dokumalar gör-

sel açıdan farklıydı. Yöneticilerin gösterişli, renkli, işlemeli, parıltılı, süslü, marifetli gibi sıfatlar ile anlatılan dokuma ve giysilerine karşılık; halk, ait olduğu sınıf özelliğine göre düz, rahat, yalın ve işlevsel olanları kullanırdı.

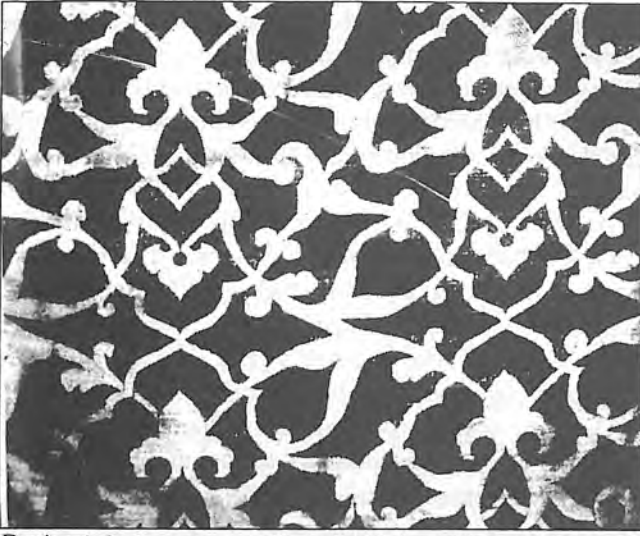
Türkler, Orta Asya'da yerleşik Çin kültürüne komşu olmalarına rağmen, yaşantılarının doğal sonucu oluşmuş olan giysi ve dokumalarının geleneksel niteliğini kaybetmemişlerdi ve Anadolu'ya geldiklerinde de bu özelliklerini koruyorlardı. 13.Yüzyılda Anadolu'yu gezen İbnü'l Cevzi bu konuda "Türklerin giysileri Arapların giysilerinden farklıydı. Kırsal alanda İranlılara benzemiyorlar. Kadınları örtünmez ve özgürdü" diye geleneksel Yörük ve Türkmen giyimini anlatır. Göçebelilerin geleneksel yaşamlarında giyimleri yanında barınma mekanları bile Çadır, Oba, Topakev gibi dokuma sanatı ile ilgiliydi.

Süs, canlıların doğasından kaynaklanan bir olgudur. Bu insanın sanata yönelmesinde de en büyük etken olmuştur. Süs, bir nesneyi güzelleştirmek amacıyla yapılan çalışmalardır. Süs unsurunun azlığı, nesnenin işlevsel yalınlığını, sadeliğini ortaya çıkarır. Süs unsurunun aşırı fazlalığı ise nesnelere zevksizleştirip, bayağılaşma ve rüküş sınırına yaklaştırır. Bu yüzden süs unsurlarının estetik ölçüler içinde, asıl nesnenin güzelleşmesini destekleyecek uyumla yapılması, çalışmaları sanat kapsamına yaklaştıracaktır. Geleneksel dokuma ve giysilerde görülen süs ve ilgi çekici unsurlar, doğal sınırları içinde çevreleri ile uyumla bütünleşmişlerdir. Dokusal yüzey süslemeleri çeşitli tekniklerle yapılır. Bunları;

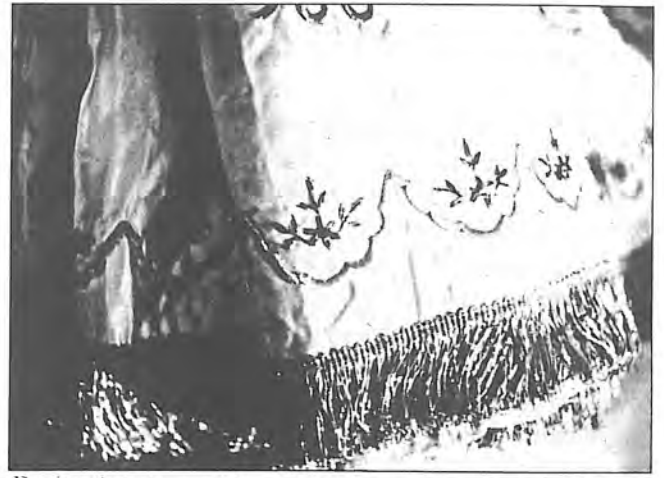
- Taki ve aksesuarlar,
- Boya ve renklendirilmiş malzemeler,
- Dokuma örgüleri ve teknikler,
- Farklı malzemeler,
- Motifler ve dikiş eklemeleri ile yapılan süsler diye sıralayabiliriz.

Bursa'nın alınmasıyla birlikte saray yaşantısına özenen Osmanlılar, Orhan Bey zamanı geleneksel giysileri yerine ipekli, lüks giysi ve dokumalar kullanmaya başlamışlardı. İzmir'li Mansurizade Mustafa Paşa, "Netaiyicül Vukuat" kitabında "Yıldırım Han altın düğmeli ve altın ve ipek tellerle dokunmuş elbiseler giyerdi" diye anlatır. Yavuz Sultan Selim, Bektaşî örneği basit ve sade giyinmesine karşılık, oğlu Kanuni Sultan Süleyman şık ve gösterişli giyimleri severdi. Bir gün çok süslü bir elbiseyle babasının huzuruna çıkınca, onun süslü kılığına sinirlenen babası,

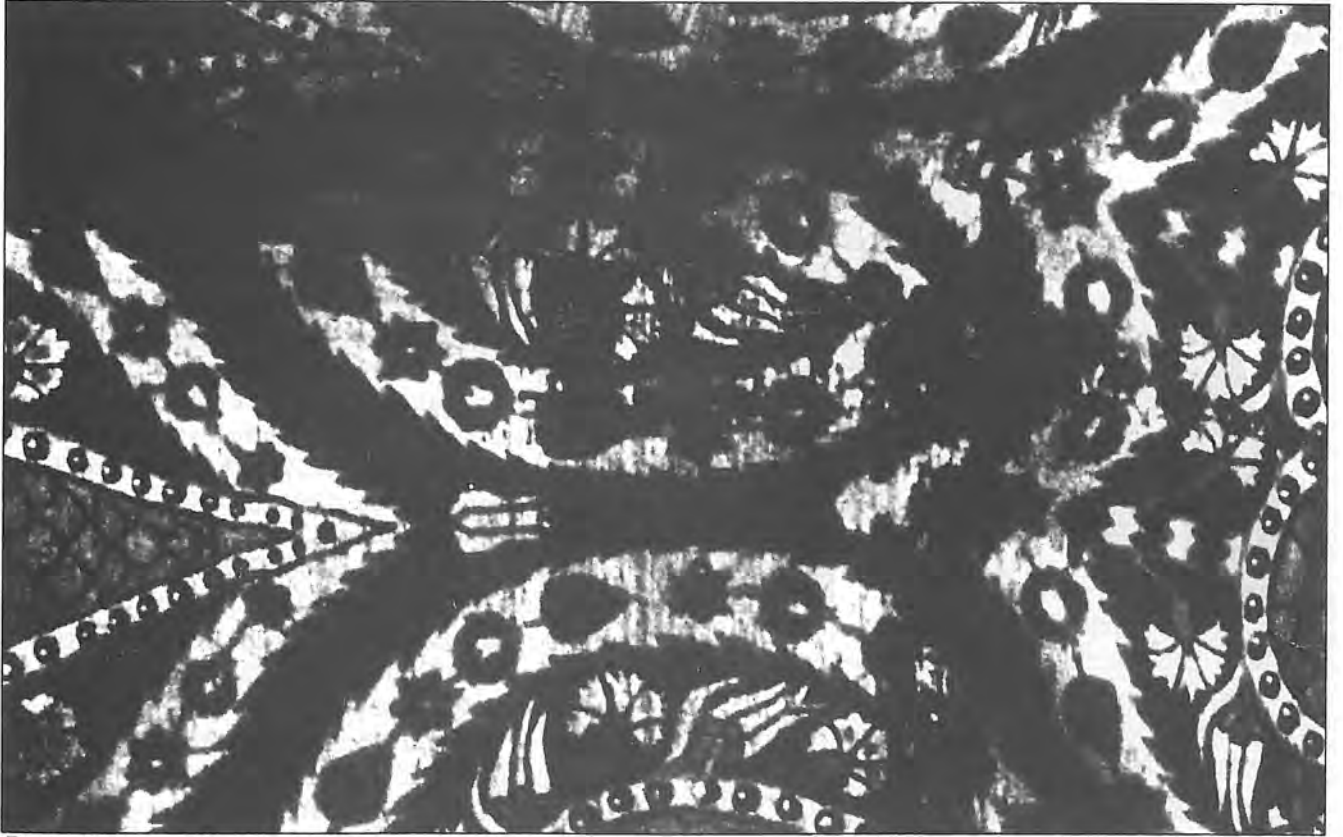
"Süleyman, anan ne giyecek"? diye azarlamıştı. Georgina Max Müller, "İstanbul'dan Mektuplar" adlı kitapta, Bursa dokumacılığı hakkında, "Çok hafif ve yumuşak Bursa ipeklisi son derece meşhurdu. Burada İpekçilik tamamıyla Rumların elinde bulunuyordu" di-

Resim 1. İpek ve gümüş telli simli klabdan iplik ile motiflendirilmiş saray için dokunmuş seraser dokuma örneği.

Resim 2. Dokumacılıkta sus ve ihtişam göstergesi olarak altın, gümüş ve ipek çeşitli tekniklerle işlenerek kullanılmış. Resim altın tel ve sırma klabdan ipliğin, ipek dokuma üzerinde işleme, püskül-sacak olarak kullanılmış örneklerden birini göstermektedir.

Resim 3. Sultan I.Ahmet'e ait kamba dokuma kaftan

ye bilgi verir. Toplumdaki bu değişikliği vurgulayan İngiliz tarihçi H.A.Gibons, Osmanlı "şef" lerinin kendi göreneklerini bırakarak, Bizans adetlerini nasıl aldıklarını şöyle yazıyor. "Germiyan Beyinin kızı ile Beyazıt'ın izdivacı Bursa'da büyük ihtişamla kutlandı. Burada ilk defa olmak üzere Osmanlıların saray ve sefahat hususunda alakadar olduklarını işitiyoruz. Köy meclisinden ve kır ateşinden başka bir şey bilmeyen harp adamları,

Yunan kentlerinin çok şekilci ve karışık hayatına alışmaya başlamışlardı. Osmanlı Sarayı tarafından geliştirilen merasim, Bizans'tan alınmış ve ondan farksızdı. Kadınların örtünmesi bile Bizansvari olmuştu. Bu tür karşılıklı etkileşim örnekleri Anadolu tarihinde çoktur. Bizans İmparator'u Constantine, Hazar Kağanı'nın kızı ile evlenir. Kız çeyiz ile birlikte Bizans Sarayını etkileyen bir elbise getirmişti. Bu elbise sarayda

öyle hayranlık uyandırmıştı ki erkeklerin tören elbise- si olarak kabul edildi. Adına da kızın Türkçe adına da- yanarak, Çiçökyon dediler.

Trakya ve Batı Anadolu halklarının şenlik, panayır, fes- tival ve karnavallarına karşılık Roma, Bizans ve Os- manlı yöneticileri ciddi merasim ve tören meraklıydı. Bu tür toplumsal gösterilerin çok çeşitli amaçları ara- sında, yöneticilerin giysi ve süsleri ile zenginlik, ihti- şam ve güçlerini gösterme fırsatı bulmaları önemliydi. Osmanlı Saltanatı, bilhassa elçileri hayrette bırakacak şekilde merasim yapılmasından büyük zevk duyardı. Misafirsevenlik adına yapılan aşırı gösteriş, gelen ya- bancaların tuhafına gitmiş olacak ki anılarında bu tür merasimler anlatılmış. 1560 yılında padişahın maliyet alayının tören geçidini mektuplarında anlatan Bus- bekq "Süvarilerin altın ve gümüş sırmalı esvapları pırl pırl parlar. İpek veya atlasan yapılmış olan bu elbise- lerin rengi, al, mor veyahut koyu yeşildir. Beygirlerin haşereleri kıymetli taşlarla ve gümüş sırma ile işlen- miştir" diye yazar. Bu türde süslenmiş bir ceket Resim 4'de görülmektedir.

Resim 4. İnsan vücudunu süslediği gibi vücudunu ve yaşam me- kanlarını örten dokusal yüzeyleri de kıymetli maden, taş, motif, renk ve malzeme ile süslemiştir.

İnsan'da türdaşlarına karşı daha üst düzeyde görün- me çabası yanında, gurup dışı kalma korkusunun do- ğal sonucu olarak, bir yere ait olduklarını giysi ve kul- landıkları dokusal ürünlerle belli etme eğilimi vardır. Desmond Morris'in "İnsanlık Bahçesi" adlı kitabında incelediği gibi konu günümüzde bile belirli şekilleri ile generallerde, yargıçlarda, din adamları hatta en ağır

başlı üniversite görevlilerinin süslü püslü şatafatlı elbi- selerinde geçerliliğini korur. Halikarnas Balıkcısı da kı- lık kıyafete aşırı önem verenleri "Moda endüstrisi bu ki- şileri kılık kıyafetleri içinde taahütlü posta paketi gibi kapalı olarak doğumlarından ölümüne dehliyor" diye anlatır.

Anadolu Antik Çağ insanı da süs'e düşkündü. Bu amaçla kullanılan altın, gümüş ipek ve inci gibi kıymet- li taşlar değerliydi. Bu gün olduğu gibi kadınlar ve er- kekler pomat, parfüm, düzgün, dudak boyası, rimel ve pudra benzeri şeyler sürerek yüzük, bilezik, zincir ve muskalar taşıyarak çekicilik kazanmaya çalışırlardı.

Osmanlı saraylısı ve yöneticisi kullandıkları günlük ve merasim giysileri, mefruşatları; pahalı malzemeleri, gösterişli süsleri ve teknik üstünlükleri ile halktan fark- lydı. Günümüzde kalan dokuma örneklerinde, minya- tür ve yazılı belgelerde dokumalarla ilgili süs, zengin- lik ve ihtişam gözümüzü kamaştırır. Padişahın, hare- min ve yöneticilerin her alanda kullanmış olduğu doku- ma örnekleri "Saray Dokumaları" adı altında incelenir. Bu dokumalarda dokuma malzemesi olarak yün, ke- ten, pamuk yanında ipek, altın, gümüş ve inci gibi kıy- metli taşların kullanılmış olduğu dokuma örnekleri çoktur. Halkın keten, yün ve pamuk gibi malzeme ile dokuduğu ürünler saray için, ipek, altın veya gümüş telli olarak özenle dokunur veya işlenirdi. Örneğin Arapça pamuk anlamındaki kutnu sözcüğünün Os- manlı Sarayı'ndaki dokuma örneği ipekli olabiliyor. İş- levselliğinden ötürü pamuklu olan havlu örnekleri sa- ray için ipekli dokunuyordu. Ülkeye gelen yabancıların dikkatini çeken, süslü Saray Dokumaları hakkında bir çok yazılı bilgi vardır. Üçüncü Ahmet dönemi kadın giy- silerinin ihtişam ve zenginliğini Lady Montaque mek- tuplarında özenle anlatarak, kendisinin de bu giysileri severek giydiğinden söz etmiştir. "Evela, bacaklarımı örterek topuklarıma kadar inen gayet ince, pembe renkli ve kenarı gümüş işlemeli çok geniş bir şalvarım var. Şalvarımın üzerine kısa ve geniş kollu, beyaz ipek- ten mamul ve her tarafı işlenmiş, tül gibi bir gömlek gi- yiyorum ve yakasını elmaslı bir düğme ile kapatıyo- rum. Gömleğim o kadar incedir ki göğüsümün rengi ve bütün şekli olduğu gibi gözükmektedir. Entarime gelin- ce; çiçek nakışlı ve şam kumaşı deseninde olup altın sır- ma ile işlenmiştir. Düğmeleri ve etrafı elmas ve inciler- le süslüdür. Bunların üstüne giydiğim kaftan da şalva- rımın kumaşının aynıdır ve topuklarıma kadar uzun- dur. Hepsinin üzerine taktığım kemerim de dört par- mak eninde ve serapa elmas ve diğer kıymetli taşlarla müzeyyendir. Kürküm yeşil renkli ve sırma işlemeli- dir. Başıma koyduğum kalpağın kışığı inci ve elmaslar- la işlenmiş nefis bir kadifeden, yazlığı ise çok ince ve çok parlak gümüş sırmalı kumaştan yapılmıştır. Altın

sırmadan yapılmış püskülü de tatlı bir eda ile yandan sarkıtılıdır. Türk kadınları hiç şüphesiz bizden daha hürdür. Hangi sınıfa mensup olursa olsun her kadın iki yaşmak takmadan sokağa çıkmaz. Yaşmağın birisiyle yüzlerini diğeri ile saçlarını sarıp arkalarına atıyorlar. Sırtlarına da ferace giyorlar. Hiçbir Türk kadını feracesiz sokağa çıkmaz. Feracenin kışın giyileni Çuhadan, yaz için olanı gayet ince kumaşlardan, ekseriya ipekliden yapılır"

Saray Dokumaları Bursa başta olmak üzere başkentlik yapmış olan Edirne, İstanbul kentleri ile Manisa, Trabzon, Amasya gibi şehzade kentlerinde, Alaiye, Antalya, Eskişehir, Kocaeli, Erzurum, Diyarbakır gibi İpek Yolu üzerindeki merkezlerde malzemeleri hazırlanır ve dokunurdu. Bu merkezlerin pek çoğunda ipek, ipekli ve kıymetli dokumalardan vergi alan mizanlar vardı. Osmanlı devleti vergi gelirlerinin çoğunu ipek ticaretinden sağlardı devletin zenginlik, ihtişam ve saltanat göstergesi amacıyla kullanılmış Kemha, Seraser,

Diba, Zerbaft, Kadife, Çatma, İstüfe, Münakkaş, Hata-yi, Sevayi, Dip, Car gibi renkli, motifli, ipekli, altın ve gümüş teller kullanılmış ağır dokumalar kontrol altında dokunur ve damgalanırdı. Kumaş kaliteleri sırma ve sim ayarları tesbit edilir miri damgalar vurulurdu. Kıymetli dokumaların damgasız satılması yasaktı.

Saray dokumalarının yapımında Ehli-Hiref-i Hassa ve Karhane-i Hassa alayına bağlı atölyelerde, Gazzazan (İpekçiler), Zergerler, Nakkaşanlar, Terziler, Klabdancılar, Sırmakeş ve Simkeşçiler, Devdah, Elemneci, Çözücü, Tire, Kaytan ve İbrişimciler, Fermeneciler, Kasnakçılar, Gergefçiler, Dolapçılar, Perdahçı, Cendeci, Mengeneçi gibi pek çok esnaf çalışırdı. İpekli, altın ve gümüş zengini motifli dokumaların yanında Tafta, Canfes gibi düz ve karışık ipekliler, Ağabani, Tülbent, Bogasi, Beledi gibi pamuklu, çadır ve yelken bezi gibi ketenler, Damask, Şal, Kuşak ve Havlu, Peştamal gibi çok çeşitli dokuma teknikleri ile dokunan dokumalar Osmanlı Saltanatının gereksinimlerini karşılamıştı.

KİTAP KAMPANYASI

TMMOB MAKİNA MÜHENDİSLERİ ODASI BURSA ŞUBESİ Başkanlığı'na

Elmasbahçeler Mah. Sabunevi Sk. Mühendisler İşhanı No:19 Kat:1, 16230 BURSA (PK 140, 16371 BURSA)

Aşağıda kutularda (x) işaretli kampanya seçeneklerinin ve TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yayınlarının bedeli,

213837 Nolu Posta Çeki,

1054951-9 Nolu Yapı Kredi Bankası Bursa Şubesi,

hesabına yatırmış olup alındı belgesi ektedir.

Yayınlara aşağıda belirtilen adrese gönderilmesi konusunda gereğini bilgilerinize sunarım. Saygılarımla.

Firma Adı ve Adresi :

..... Telefon No Fax:

Firma Yetkilisinin Adı Soyadı :

Vergi D. ve No : İmza ve Kaşe

1. SEÇENEK 424.000 TL

1. 1990 Türkiye Sanayi ve Ticaret Kataloğu
2. 1992 Endüstriyel Profil Kataloğu

2. SEÇENEK 53.000 TL

1. 1975 Sanayi Haftası ve Sergisi
2. 1987 Sanayi Kongresi Bildirileri
3. 1989 Sanayi Kongreleri Bildirileri, Ek Cildi

3. SEÇENEK 150.000 TL

1. Ulusal Tekstil Sempozyumu Bildiriler Kitabı
2. Ulusal Tekstil Sempozyumu Ek Cildi
3. TMD IV. Tekstil Sempozyumu Özel Sayısı
4. TMD V. Tekstil Sempozyumu Özel Sayısı
5. TMD V. Tekstil Sempozyumu Özel Sayısı Ek Cildi
6. TMD ITMA 87' Özel Sayısı

4. SEÇENEK 530.000 TL

Tekstil ve Mühendis Dergisi
Cilt 2, Cilt 3, Cilt 4, Cilt 5

TMMOB MAKİNA MÜHENDİSLERİ ODASI YAYIN LİSTESİ

☐	84	Kalorifer Tesisatı Proje Hazırlama Esasları	80.000 TL
☐	89	Ölçü Birimleri ve Çevirme Katsayıları	10.000 TL
☐	98	Bantlı Konveyörler	40.000 TL
☐	100	Makina Mühendisliği El Kitabı (4 Cilt)	60.000 TL
☐	110	Sanayi Kazanları Ek Donatım İşlt. El Kitabı	50.000 TL
☐	119	Mühendisler İçin Çelik Seçimi	80.000 TL
☐	122	Sıhhi Tesisat Proje Hazırlama Teknik Esasları ..	40.000 TL
☐	125	İngilizce İş Mektupları Nasıl Yazılır?	50.000 TL
☐	131	Metalik Korozyon İlkeleri ve Önlenmesi	60.000 TL
☐	135	Tesisat Teknikleri ve Proje Hazır. Teknik Esas. ..	40.000 TL
☐	137	Plazma Tekniği	30.000 TL
☐	138	Doğal Gaz Konut. Kullanımı İçin Temel Bilgiler ..	20.000 TL
☐	139	Kovalı Elavatörler	60.000 TL
☐	140	Sayısal Denetimli Takım Tezgahları Cilt 1	80.000 TL
☐	142	Plastikler Dünyası	60.000 TL
☐	150	Gaz Tesisatı Cep Kitabı	50.000 TL